

**Rijetka predanost „metodologiji historije“.
Mirjana Gross (1922-2012)**

U prvom dijelu priloga o sustavnom radu profesorice Mirjane Gross na iscrpnom prenošenju obavijesti o – kako je uobičajila govoriti – „kretanjima u suvremenoj historiografiji“ donosi se komentirana bibliografija njezinih tekstova pisanih u posljednjem desetljeću života. Svi oni, premda nastajali u visokoj životnoj dobi, svjedoče o neumornim nastojanjima da se opširnim recenziranjem brojnih inozemnih djela detaljno predstave značajne knjige vodećih europskih i svjetskih povjesničara i povjesničarki o kojima se plodno diskutira diljem ekumene povjesničara. Na taj je način profesorica Gross sugestivno zaokružila svoje polustoljetno iznimno predano bavljenje afirmiranjem mnogostruke teorijske, metodološke i povijesnohistoriografske problematike u hrvatskoj historiografiji, prekoračujući time njezina ograničenja i zadatosti te ju uspješno ulančavajući u značajan dio globalnih historiografskih tokova. Nakon komentirane bibliografije posljednjih radova navodi se osobno svjedočanstvo o brojnim drugim inozemnim knjigama i temama iz suvremene historiografije što ih je profesorica pažljivo iščitavala i pratila, a stjecajem okolnosti nije o njima dospjela pisati. Osim što je time u određenom smislu hrvatskoj historiografiji ostala svojevrsna obaveza nastavljanja zadanog kontinuiteta sustavnog pisanja o raznim trendovima u suvremenoj historiografiji, čini se da bi najprikladniji odgovor na historiografsku baštinu M. Gross bio – prema njezinim riječima koje je često ponavljala – u što većem broju mladih povjesničara i povjesničarki koji bi praćenje „suvremenih struja u historiografiji“ prihvatili kao neizostavan dio svoje profesije.

Komentirana bibliografija radova Mirjane Gross od 1999. do 2012. godine

Prethodne bibliografije Mirjane Gross (1922-2012) objavljene su u *Radovima Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* (Zagreb 1987), *Zborniku Mirjane Gross: u povodu 75. rođendana* (Zagreb 1999) i knjižici *Mirjana Gross, professor emeritus Facultatis philosophicae Universitatis studiorum Zagrabiensis* (Zagreb 2004). U ovoj biografiji donose se radovi tiskani od 1999. godine nadalje, nadopunjeni nekim prilogima koji do sada nisu bili navedeni te prošireni u međuvremenu objavljenim radovima do 2012. godine. Uz priloge se donose opisi njihova sadržaja i pokušaj kontekstualizacije u cjelinu historiografskog opusa Mirjane Gross. Prethodno je moguće napomenuti da je o hrvatskoj povijesti u 19. stoljeću M. Gross objavljivala do 2004. godine, zaokružujući bavljenje hrvatskom poviješću obradom Franje Račkog i ideologijom jugoslavizma. Zatim su uslijedili prilozi o „metodologiji historije“ i većinom iznimno opširne recenzije o teorijski i metodološki zanimljivim knjigama iz suvremene historiografije, u rasponu od tema o kojima je do tada sustavno pisala (francuski Anali, njemačka historijska društvena znanost, povjesničari H-U. Wehler, E. Hobsbawm, zatim postmodernizam i dekonstrukcija historije, kao i edicija o Habsburškoj Monarhiji) do problematike ispisivanja europske povijesti, praćene recenzijama nekoliko inozemnih knjiga o 20. stoljeću, što predstavlja novost u njezinom opusu.

Knjige

- I. *Izvorno pravaštvo. Ideologija, agitacija, pokret*, Zagreb 2000, 880 str.
Kao bogata sinteza četrdesetogodišnjeg istraživanja pravaške politike, pokreta i ideologije započetog početkom 1960-ih, pri čemu se izdvaja obimna knjiga *Povijest pravaške ideologije iz 1973.* (451 str.), djelo se usredotočava na izvorno pravaštvo pod kojim se razumijeva ono pravaštvo u drugoj polovici 19. stoljeća koje se temelji na ideološkom sustavu A. Starčevića i E. Kvaternika, obilježenom njegovom središnjom sastavnicom – „učenjem o nužnosti samostalne hrvatske države“.
- II. *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja*, II. izdanje, Zagreb 2001, 485 str. (I izdanje 1996, 483 str.)
Drugo izdanje temeljnog pregleda povijesti i suvremene historiografije u hrvatskoj historiografiji je neizmijenjeno, uz kratku nadopunu bibliografije. To je tematika koja je autoricu zaokupljala od prvih tekstova 1950-ih godina preko knjige *Historijska znanost. Razvoj, oblik, smjerovi* (Zagreb 1976, 377 str., II. izmijenjeno i dopunjeno izdanje 1980, 390 str.) do posljednjih tekstova u 2000-im godinama.

III. *Vijek i djelovanje Franje Račkoga*, Zagreb 2004, 523 str.

Nakon dugotrajnog istraživačkog bavljenja hrvatskim nacionalno-integracijskim ideologijama, napose pravaštvom, okrunjenog opsežnom knjigom *Izvorno pravaštvo* iz 2000. godine, autorica je biografijom, odnosno iznimno kontekstualiziranom obradom političkog, ideološkog, historiografskog i kulturnog djelovanja Franje Račkoga namjeravala prikazati ideologiju jugoslavizma. „Osnovno istraživačko pitanje glasi: Kakav je značaj ideološkoga sustava Račkoga kao cjeline utemeljene na nauku o slavenskoj uzajamnosti, o odnosu hrvatske i južnoslavenske kulture, o povijesno opravdanom hrvatskom državnom pravu, o sjedinjenju crkava i kakva su mu iskustva kao profesionalnoga povjesničara.“ (Predgovor, str. 7).

Rasprave i članci, ocjene i prikazi, predgovori i prijevodi, kraći tekstovi i razgovori

1. Fernand Braudel – moj učitelj, u: *Cicero: magazin za umjetnosti*, god. I, br. 2, XII. 1998 / I. 1999, str. 68-69.

Kratki tekst napisan je povodom hrvatskog prijevoda Braudelove knjige *Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II.* (Zagreb, sv. I-II, 1997-1998). U njemu M. Gross ističe da je Fernand Braudel (1902-1985) bez sumnje bio „najpoznatiji povjesničar XX. stoljeća, a njegova knjiga *Sredozemlje* najpoznatija knjiga jednoga profesionalnoga povjesničara“. Prikazala je pritom njegovu središnju ulogu u afirmaciji „nove historije“, oblikovanje koncepata „totalne historije“ i „dugog trajanja“ te najznačajnija djela. Značenje Braudela kao njezina učitelja M. Gross naglasila je sljedećim riječima: „Živeći u sredini u kojoj se propovijedala samo jedna ‘istina’ prema modelu ‘događajne’ historije, nastale u XIX. stoljeću, pluralizam mišljenja oko Braudela činio mi se kao svježi zrak i udisala sam ga punim plućima.“ Uz napise o Braudelu u knjigama *Historijska znanost* i *Suvremena historiografija*, treba spomenuti i tekstove „Braudel i Vilar – dva predstavnika francuske historiografije“ (Časopis za suvremenu povijest, god. 15, br. 2, 1983, 93-97), „Brodelijanski svijet“ (*Historijski zbornik*, god. 39, 1986, 253-261), „Identitet Francuske“ (*Historijski zbornik*, god. 40, 1987, 385-395), „Braudel, Fernand“ (*Velikani naše epohe: ličnosti i djela druge polovice 20. stoljeća*, ur. Ratko Vince, Zagreb 1994, 90-93).

2. Hans-Ulrich Wehler, Die Herausforderung der Kulturgeschichte, München 1998, 160 S., u: *Südost-Forschungen*, sv. 58, 1999, str. 396-398.
Hans-Ulrich Wehler Mirjani Gross je važan povjesničar kao predstavnik njemačke historijske društvene znanosti o kojem je pisala u *Historijskoj znanosti* 1976. i *Suvremenoj historiografiji* 1996. godine (usp. str. 274-279).

U ovom tekstu prikazuje Wehlerovu raspravu o „izazovu“ nove kulturne historije i kritikama koje je upućivala socijalnoj historiji, pri čemu autor govori o nekim njezinim nedostacima i daje prednost historijskoj društvenoj znanosti. Pritom u knjižici raspravlja o P. Bourdieu, M. Foucaultu, M. Weberu, S. Freudu, E. Eriksonu, kulturnoj antropologiji i ocjeni doseg historijske društvene znanosti nakon 30 godina. O Wehlerovoj polemici s novom kulturnom historijom M. Gross će nastaviti pisati u prikazima Wehlerove sinteze njemačke povijesti (usp. bibliografske jedinice br. 14 i 27) i članku „O historiografiji posljednjih trideset godina“ (Časopis za savremenu povijest, god. 38, br. 2, 2006, na str. 595-596), gdje se, pored spomenute, referira i na drugu Wehlerovu knjižicu o toj problematici *Historisches Denken am Ende des 20. Jahrhunderts: 1945-2000* (Göttingen 2001; *Istorijsko mišljenje na kraju XX veka: 1945-2000*, Podgorica 2010).

3. Modernizacija – sastavnica hrvatske nacionalne integracije u drugoj polovici 19. stoljeća (Građa: 1. kongres hrvatskih povjesničara), u: *Historijski zbornik*, god. LII, 1999, str. 149-152.

U plenarnom izlaganju na 1. kongresu hrvatskih povjesničara u Zagrebu 1999. godine, čija je središnja tema bila „Hrvatski nacionalni i državni identitet i kontinuitet“, autorica govori o konceptu međusobne povezanosti i uvjetovanosti središnjih procesa modernizacije i hrvatske nacionalne integracije u 19. stoljeću, što ga je primijenila u vlastitim istraživanjima. Pritom se osvrće i na koncept „jezgre“ i „periferije“, s obzirom na položaj Hrvatske u Habsburškoj Monarhiji, te koncept modernizacije „izvana i iznutra“.

4. Starčević i Kvaternik – Spoznaje i nadahnuća, u: *Politička misao*, vol. 37, br. 1, 2000, str. 3-24.

Članak je prvo poglavlje („Spoznaje i nadahnuća“, str. 15-37) iz knjige *Izvorno pravaštvo* (Zagreb 2000), objavljen prije izlaska knjige. U njemu se predstavljaju europske političke doktrine koje su utjecale na Starčevića i Kvaternika i poslužile im kao osnovica u oblikovanju njihove hrvatske nacionalno-integracijske ideologije.

5. Der Konflikt des kroatischen und ungarischen Staatsrechts in den achtziger Jahren des 19. Jahrhunderts, u: *Zeiten – Wende – Zeiten. Festgabe für Richard Georg Plaschka zum 75. Geburtstag*, ur. Horst Haselsteiner, Emilia Hrabovec, Arnold Suppan, Frankfurt am Main 2000, str. 23-39.
6. Die Landtage der Länder der Ungarischen Krone. Der kroatische Sabor (Landtag), u: *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*. Band VII: Verfassung und

Parlamentarismus. 2. Teilband: Die regionalen Repräsentativkörperschaften, ur. Helmut Rumpler, Peter Urbanitsch, Wien 2000, str. 2283-2316.

Dok je prva knjiga sedmog sveska opsežne edicije o Habsburškoj Monarhiji u razdoblju 1848-1918. posvećena razvoju ustavnosti i parlamentarizma, druga knjiga sedmog sveska odnosi se na pokrajinske parlamente, u sklopu koje je M. Gross obradila Hrvatski sabor. Pritom je iznijela temeljne odrednice i obilježja razvoja Hrvatskog sabora kao institucije od 1848. do 1918, prikazavši najprije ukratko razdoblje prije 1848, zatim prvi moderni sabor 1848, nakon toga Sabor 1861, 1865-67, zatim razdoblje Hrvatsko-ugarske nagodbe i Sabor 1868, kao i reformski sabor 1870-ih. Uslijedio je prikaz Hrvatskog sabora i ujedinjenja civilne i vojne Hrvatske i Slavonije 1881, režim bana Khuen-Héderváryja (1883-1903) te na kraju predratno i razdoblje 1. svjetskog rata. O Dalmatinskom saboru u ediciji je pisao Alexander Buczynski (str. 1951-1989). Treba spomenuti da je M. Gross napisala iznimno opsežnu recenziju prvih triju svezaka ove prestižne edicije (Novim putovima u istraživanju Habsburške Monarhije, u: Časopis za suvremenu povijest, god. 13, br. 2, 1981, 105-155), a sedmog i osmog sveska u *Zborniku Nikše Stančića* (Zagreb 2011, str. 187-209; usp. bibliografsku jedinicu br. 28).

7. Prijevod predavanja Geralda Stourzha, *Obrazloženje i ugrožavanje ljudskih prava u europskoj povijesti*. Predavanje na svečanoj godišnjoj skupštini Austrijske akademije znanosti 17. svibnja 2000., u: *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 32-33, 1999-2000, str. 445-451.

Predavanje Geralda Stourzha, profesora emeritusa povijesti novog vijeka na Sveučilištu u Beču, održano je u sklopu međunarodnog simpozija „Annäherungen an eine europäische Geschichtsschreibung“ („Približavanja jednoj europskoj historiografiji“) u organizaciji Austrijske akademije znanosti – na koji je bila pozvana i M. Gross – čiji su radovi objavljeni u istoimenom zborniku što ga je G. Stourzh uredio 2002. godine, a M. Gross opširno prikazala u *Radovima Zavoda za hrvatsku povijest* 2004. godine (vol. 34-35-36, str. 291-301, usp. bibliografsku jedinicu br. 11). Autor u predavanju govori o predodžbama ravnopravnosti tijekom europske povijesti koje su bile preduvjet za oblikovanje ljudskih prava i njihovo institucionaliziranje u UN-ovoj općoj deklaraciji o ljudskim pravima iz 1948. godine, a osvrće se i na ugrožavanja, negiranja i povrede ljudskih prava u 19. i 20. stoljeću.

8. Slovenske političke struje i hrvatsko državno pravo devedesetih godina 19. stoljeća, u: *Melikov zbornik. Slovenci v zgodovini in njihovi srednjeevropski sosedje*, ur. Vincenc Rajšp... [et al.], Ljubljana 2001.

9. Predgovor hrvatskom prijevodu zbornika *Nova kulturna historija*, ur. Lynn Hunt, Zagreb 2001, str. 7-22.

U predgovoru zborniku, kao prvom prijevodu u hrvatskoj historiografiji nekog teorijskog djela nove kulturne historije (knjiga Petera Burkea, *Što je kulturalna povijest?*, prevedena je 2006), M. Gross pojavu nove kulturne historije – obilježenu utjecajem simboličke antropologije i književne teorije – smješta u kontekst razvoja u francuskoj historiografiji oko časopisa *Annales*, britanskoj marksističkoj historiografiji i raznolikim pristupima u sjevernoameričkoj historiografiji. Izložila je poimanje kulture u zborniku i zatim priloge o M. Foucaultu, C. Geertzu, E. P. Thompsonu, N. Z. Davis, H. Whiteu i D. LaCapri, koji su na to poimanje snažno utjecali, te priloge s primjerima istraživanja povijesti čitanja, tijela, manifestacija i prostora. Zadržavajući svoj kritički odmak prema postmodernizmu, poststrukturalizmu i „lingvističkom obratu“, M. Gross smatra da je M. de Certeau našao „zasada najbolje rješenje za odnos historiografije te jezika i književnosti“ (str. 18). O toj je problematici kao i novoj kulturnoj historiji pisala u knjizi *Suvremena historiografija* (Zagreb 1996, usp. str. 313-342), a o „Susretu historije i antropologije“ napose u *Narodnoj umjetnosti: hrvatskom časopisu za etnologiju i folkloristiku* (god. 32, br. 2, Zagreb 1996, str. 71-86).

10. Franjo Rački – ključne godine profesionalnoga povjesničara, u: *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 34-35-36, 2001-2004, str. 63-88.

Članak je šesto poglavlje („Školski nadzornik i urednik *Književnika*“, str. 133-159) u međuvremenu objavljene knjige *Vijek i djelovanje Franje Račkoga* (Zagreb 2004) u kojem se najprije govori o djelovanju Račkog kao školskog nadzornika 1863-1867, a zatim o sudjelovanju u pokretanju i uređivanju *Književnika: časopisa za jezik i povijest hrvatsku i srbsku i prirodne znanosti* (1864-1866) te, ponajviše, o njegovim historijskim radovima i drugim prilozima u tom časopisu. U tim se radovima očituje „njegovo stasanje kao profesionalnoga povjesničara s obzirom na uvođenje znanstvenih normi kritike izvora i izdavanja građe u hrvatsku historiografiju“ (str. 62), što objašnjava naslov članka u *Radovima Zavoda za hrvatsku povijest*.

11. Europa – što je to? Annäherungen an eine europäische Geschichtsschreibung, herausgegeben von Gerald Stourzh, unter Mitarbeit von Barbara Haider und Ulrike Harmat, Oesterreichische Akademie der Wissenschaften (Historische Kommission), Wien 2002, u: *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 34-35-36, 2001-2004, str. 291-301.

Opširan prikaz zbornika radova sa već spomenutog (usp. bibliografsku

jedinicu br. 7) simpozija „Annäherungen an eine europäische Geschichtsschreibung“ održanog 15-16. svibnja 2000. u organizaciji Austrijske akademije znanosti, na koji je bila pozvana i M. Gross. Autorica prikazuje priloge G. Stourzha, N. Mout, A. Millera, A. Kappelera, W. Borodzieja, W. Schmalea, M. Todorove, M. Engmana, D. Dinera i H. Duchhardta, u kojima se raspravljalo kako interpretirati i pisati europsku povijest koja ne bi svodila Europu, kako je to često slučaj, samo na Zapadnu Europu, nego bi uključivala i Srednju, Istočnu i Jugoistočnu Europu, odnosno Balkan. M. Gross u uvodu ističe da je ta tema „već odavno predmet moga posebnoga interesa“ (usp. „Evropa – što je to? U povodu 25-godišnjice rada na poboljšanju udžbenika povijesti u Zapadnoj Europi“, u: *Nastava povijesti*, br. 4, 1968/1969, str. 3-12) kako zbog informiranja hrvatske historiografije o europskoj historiografiji, tako i zbog sudjelovanja na znanstvenim skupovima na kojima je „zapadnim“ povjesničarima često morala „objašnjavati da kao profesionalna povjesničarka temeljim svoj rad na istim kulturnim i znanstvenim standardima kao i oni“, premda „Jugoslavija sa sustavom ‘samoupravljanja’ nije pripadala zemljama ‘realnoga socijalizma’, dakle onima iza ‘Željezne zavjese’“ (str. 291). O temi pisanja europske povijesti pisala je i u *Radovima Zavoda za hrvatsku povijest* 2006. i 2007. (usp. bibliografske jedinice br. 20 i 22).

12. Povjesničar i komunist u opasnom dvadesetom stoljeću, u: *Časopis za suvremenu povijest*, god. 36, br. 3, 2004, str. 1039-1059.

Članak predstavlja poznatog povjesničara Erica Hobsbawma na temelju njegovih triju, na hrvatski jezik tada još uvijek neprevedenih knjiga *Interesting Times. A Twentieth-Century Life* (2002), *Age of Extremes. The Short Twentieth Century 1914-1991* (1994) i *On History* (1997). O Hobsbawmu je M. Gross pisala u *Historijskoj znanosti* (Zagreb 1976), predgovoru knjizi *Nacije i nacionalizam* (Zagreb 1993) i u *Suvremenoj historiografiji* (Zagreb 1996). Isticala je pritom njegovu važnost kao marksistički orijentiranog povjesničara koji nije ortodokсни marksist i kao značajnog autora za razvoj socijalne historije, s posebnim naglaskom na Hobsbawmov programatski tekst „From Social History to the History of Society“ iz 1972. (usp. *Suvremena historiografija*, str. 299), čiji je cilj sveobuhvatno istraživanje „historije društva“ (za pokušaj provedbe tako definiranih postavki usp. napose predgovor M. Gross zborniku *Društveni razvoj u Hrvatskoj* iz 1981; u određenoj mjeri takvu koncepciju sadrže i sintezne knjige M. Gross o drugoj polovici 19. stoljeća *Počeci moderne Hrvatske* iz 1985. i *Prema hrvatskome građanskom društvu* iz 1992). U ovome članku iz 2004. autoricu iz Hobsbawmove autobiografije, knjige o 20. stoljeću i spisâ o historiji sada prvenstveno zanima njegov povjesničarski i intelektualni angažman kao

„zapadnog“ marksista i komunista, dakle pitanje što je ideji komunizma, odnosno Oktobarskoj revoluciji privlačilo tolike mlade intelektualce te kakav je Hobsbawmov suvremeni odnos prema toj ideji za koju se toliki dio svoga života zalagao, a koja je, kao i realizacija tog ideala, posve propala. No, s obzirom da je u *Doba ekstrema* „uspio predočiti globalnu međuovisnost povijesnih pojava“ (str. 1041), Hobsbawmova knjiga za M. Gross ima značenje i uspješnog kontrapunkta sumnjama postmodernizma u mogućnost realiziranja prihvatljivih generalizacija u historiografiji. K tome se za nju Hobsbawm poticajno „razlikuje od autora koji imaju pogled na svijet određen isključivo svojom nacionalnom poviješću“ (str. 1041). *Zanimljiva vremena: život kroz dvadeseto stoljeće* i *Doba ekstrema: kratko dvadeseto stoljeće 1914.-1991.* prevedena su na hrvatski jezik 2009. godine, a spisi *O istoriji* objavljeni su u Beogradu 2003. godine.

13. Stvaranje moderne srpske nacije u Hrvatskoj i Slavoniji (1850-1914), u: *Prosvjeta*, god. 11 (36), br. 66 (676), decembar 2004, str. 31-38.

Priređivač Drago Roksandić napominje da je tekst bio namijenjen priručniku „Povijest srpskog naroda u Hrvatskoj“, za kojeg su prilozi prikupljeni od 1986. do 1991. godine, koji međutim nije objavljen, stoga su prikupljeni tekstovi publicirani u *Prosvjeti* 2004. i 2005. godine. O okolnostima nastanka teksta D. Roksandić dodatno piše u nekrologu M. Gross (O Mirjani Gross, post mortem, u: *Ekonomska i ekohistorija*, vol. VIII, br. 8, 2012, na str. 157-158), navodeći da je autorica predala prilog 1987. godine. M. Gross je u tekstu prikazala osnovna obilježja razvoja srpskog društva i procesa integracije srpske nacije u Hrvatskoj i Slavoniji od 1850. do 1914. godine, promatrajući ih u usporedbi i interakciji s hrvatskim društvom i nacijom.

14. Njemačko doba ekstrema 1914-1949. – Hans-Ulrich Wehler, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte 1849-1914*, treći svezak, *Von der deutschen „Doppelrevolution“ bis zum Beginn des Ersten Weltkrieges 1849-1914*, München 1995; Hans-Ulrich Wehler, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte 1914-1949*, četvrti svezak, *Vom Beginn des Ersten Weltkrieges bis zur Gründung der beiden deutschen Staaten 1914-1949*, München 2003, u: *Časopis za suvremenu povijest*, god. 37, br. 1, 2005, str. 227-237.

O njemačkom povjesničaru Hans-Ulrichu Wehleru kao predstavniku, uz Jürgena Kocku, historijske društvene znanosti i bielefeldske škole, M. Gross iscrpno je pisala u knjigama *Historijska znanost* 1976. i *Suvremena historiografija* 1996 (usp. str. 274-279). Bilo su joj značajni kao povjesničari koji su dali važan poticaj razvoju socijalne historije, pored drugih socijalnih povjesničara poput E. Hobsbawma i dakako doprinosa francuskih povjesničara oko časopisa *Annales*. Pritom historijsku društvenu znanost

odlikuje okretanje društvenim znanostima i naglasak na sinteznom bavljenju „društvom“ i različitim međusobno povezanim društvenim procesima. Wehler je svoje utjecajno djelo *Deutsche Gesellschaftsgeschichte* započeo objavljivati 1987, prvi svezak o razdoblju 1700-1815, drugi o 1815-1848/49, dok u ovom tekstu M. Gross opširno prikazuje treći svezak (1849-1914) iz 1995. i četvrti svezak (1914-1949) objavljen 2003. godine. Ističući „sjajan Wehlerov tekst“ (str. 229), M. Gross navodi kako nije riječ o kronološkoj događajnoj historiji već nastojanju za pružanjem sinteze „u kojoj prevladavaju usmjerenja prema problemima te objašnjenja bitnih pojava u povijesnim procesima“. Proučavanju društva pristupa se pritom kroz četiri središnje točke: „gospodarstvo, društvene strukture, politička vlast i kultura“ (str. 228). Autorica je u prikazu spomenula da je Wehler kao predstavnik socijalne historije polemizirao s novom kulturnom historijom, o čemu je već pisala u *Suvremenoj historiografiji*, kao i 1999. u prikazu Wehlerove knjige *Die Herausforderung der Kulturgeschichte* iz 1998. godine (usp. bibliografsku jedinicu br. 2). Recenziju petog sveska Wehlerovog djela *Deutsche Gesellschaftsgeschichte* iz 2008. M. Gross je objavila u *Historijskom zborniku* 2009. godine (god. LXII, br. 2, 2009, str. 523-538; usp. bibliografsku jedinicu br. 27).

15. Obrat prema normalnosti i humanosti – Konrad Jarausch, *Die Umkehr, Deutsche Wandlungen 1945-1995*, München 2004, u: *Časopis za suvremenu povijest*, god. 37, br. 2, 2005, str. 529-537.

Naslovljeni „obrat prema normalnosti i humanosti“ odnosi se na „bitnu preobrazbu njemačke političke kulture u drugoj polovici 20. stoljeća“ (str. 529), obilježenu prevladavanjem zlokobnog nacističkog iskustva i totalitarne tradicije te ostvarenim procesom denacifikacije i demokratizacije. Jarausch se pritom usredotočava na tri vremenske točke: neposredno poslijeratno razdoblje, zatim šezdesete godine (napose studentski pokret u Zapadnoj Njemačkoj 1968) i na kraju razdoblje demokratskog pokreta 1989. i ujedinjenja Njemačke 1990. godine. U sklopu kritičkog suočavanja s prošlosti isticala se, pored složenog procesa denacifikacije, i potreba odmicanja od militarizma i radikalnog nacionalizma. Nakon ujedinjenja Njemačke 1990. ostalo je i dalje – „unatoč svih pozitivnih promjena“ (str. 536) – pitanje uvjeta za eventualno buduće jačanje nacionalizma, kao i uvijek urgentno pitanje odnosa prema imigrantima.

16. Kamena noć – Smrt i sjećanje u Rusiji dvadesetoga stoljeća. Catherine Merridale, *Night of Stone. Death and Memory in Twentieth-Century Russia*, London 2002, u: *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 37, 2005, str. 435-440.

Polazeći od pretpostavke da “hrvatska historiografija stoji pred velikom zadaćom što opširnijega istraživanja povijesti 20. stoljeća“, zbog čega je

„nužno pratiti stranu literaturu i obavijestiti se o različitim mogućnostima pristupa povijesnoj zbilji“ (str. 435), M. Gross skreće pozornost na „izvanrednu knjigu“ engleske povjesničarke C. Merridale, oblikovanu na temelju oralne historije i historijske antropologije, pristupima koje smatra posebno važnima za upoznavanje 20. stoljeća. Knjiga obrađuje odrednice kulture smrti u Rusiji 20. stoljeća, obilježene milijunima poginulih i stradalih, te njezin utjecaj na svakodnevicu ljudi u Rusiji. Odnos ljudi s kojima je autorica razgovarala prema masovnim i pojedinačnim smrtima koje su ih svakodnevno okruživale određene su dominantnim mehanizmima sjećanja i šutnje. Naslov knjige *Kamena noć* dan je prema pjesničkoj slici smrti Ane Ahmatove.

17. O historiografiji posljednjih trideset godina, u: *Časopis za suvremenu povijest*, god. 38, br. 2, 2006, str. 583-609.

Mirjana Gross se na početku članka osvrće na svoje knjige *Historijska znanost* (1976, 21980) i *Suvremena historiografija* (1996, 22001), navodeći kako želi nadopuniti obavijesti iznesene u toj drugoj knjizi s osvrtnjem na dominantna obilježja razvoja suvremene historiografije od 1970-ih godina, što drži razdobljem bitnih preobrazbi u historiografiji. Kao određenu novinu ističem autoričinu napomenu kako posebnu pažnju pritom obraća „rezultatima i problemima profesionalne historije koja se bavi poviješću 20. stoljeća“ (str. 585). Prateći tendencije u suvremenoj historiografiji u globalnom rasponu, s naglaskom na međudnos povjesničara i „velikih pripovijesti“ nacionalne povijesti, oslikava također razvoj i odrednice socijalne historije, nove kulturne historije, postmodernizma, historije svakodnevice, historije žena/roda i usmene historije. Posebno prikazuje kompleksan odnos prema nacionalnoj povijesti u različitim državama kroz kontroverze u interpretacijama povijesti 20. stoljeća – napose razdoblja Drugog svjetskog rata – u njemačkoj, austrijskoj, francuskoj, španjolskoj, švicarskoj i poljskoj historiografiji, služeći se za tu svrhu literaturom na njemačkom jeziku.

18. O značenju Hrochova modela. Predgovor hrvatskom prijevodu knjige Miroslava Hrocha, *Društveni preduvjeti nacionalnih preporoda u Europi: komparativna analiza društvenog sastava patriotskih grupa malih europskih nacija*, Zagreb 2006, str. 9-15.

U predgovoru prijevodu engleskog izdanja poznate Hrochove knjige prvotno objavljene na njemačkom jeziku 1968. godine – uz prikaz njegovih najvažnijih teza – M. Gross napominje kako je Hrochovu knjigu ocijenila još u prilogu „Novim stazama u proučavanju razvoja malih evropskih nacija“ (*Časopis za suvremenu povijest*, god. 2, br. 1, 1970, str. 167-173). Navodi da je tada posebno cijenila „poredbenu metodu koja uglavnom

nije bila prisutna u tadašnjoj historiografiji“, držeći „da je rad koristan za historiografiju hrvatskoga nacionalnog pokreta kojoj su tada nedostajale sustavne društvene analize, a patila je i od nejasnoća u terminologiji“ (str. 9). Treba navesti da je Hrochov članak „Oblikovanje modernih nacija i nacionalni pokret 19. stoljeća“ objavljen u Časopisu za suvremenu povijest 1979. godine (god. 11, br. 1, 1979, str. 23-40). M. Gross je spomenula i da je u tekstu „O integraciji hrvatske nacije“ (*Društveni razvoj u Hrvatskoj*, ur. M. Gross, Zagreb 1981, str. 175-190) primijenila autorov model te da je prikazala i Hrochovu knjigu *Evropská národní hnutí v 19. století* iz 1986. u *Historijskom zborniku* (god. XXXIX, 1986, str. 337-339). Usprkos onome što Hrochovo istraživanje nije moglo razriješiti, M. Gross smatra u predgovoru hrvatskom izdanju da je njegov rad svakako „otvarao vrata za sustavno poredbeno istraživanje razvoja malih nacija“ (str. 14). To vidi aktualnim i 2006. godine zbog ulaska „malih nacija“ u Europsku Uniju, kao i zbog toga što opsežna suvremena literatura o nacionalizmu svoje zaključke temelji prvenstveno na povijesti velikih nacija.

19. Nives Rumenjak, *Politička i društvena elita Srba u Hrvatskoj potkraj 19. stoljeća. Uspon i pad Srpskoga kluba*, Zagreb 2005, 606 str., u: *Časopis za suvremenu povijest*, god. 38, br. 1, 2006, str. 315-317.

M. Gross u prikazu knjige koja predstavlja doktorsku disertaciju prerađenu za tisak navodi da „treba posebno istaknuti da nije riječ samo o novim podacima u vezi s određenim povijesnim događajima, nego o novoj metodi koja daje radu osobitu vrijednost. Pri tome cijenim autoričin rad jer sam uvijek zastupala mišljenje, i danas to činim, da je hrvatskim povjesničarima i povjesničarkama, uz ostalo, važno nadahnuće onom vanjskom historiografijom koja u svom razvoju traži nove metode i nove pristupe istraživanju. Uostalom, svaka znanost mora pratiti opće kretanje, inače beznadno zaostaje. Poznavanje razvoja u europskoj i američkoj historiografiji može pomoći odluci zainteresiranih povjesničara i povjesničarki da pomognu pri poboljšanju pristupa povijesnim problemima i pri otvaranju novih, dosad neprepoznatih područja istraživanja.“ (str. 315). Kao novu metodu u hrvatskoj historiografiji N. Rumenjak primijenila je komparativnu prozopografiju i izradila kolektivnu biografiju 700 pripadnika srpske elite u Banskoj Hrvatskoj na kraju 19. stoljeća u sferi politike, crkveno-školske autonomije i financijskih ustanova. Prikaz knjige M. Gross zaključuje napomenom: „Htjela bih na poslijetku izraziti svoju nadu da će doprinos Nives Rumenjak hrvatskoj historiografiji potaknuti i druge mlade povjesničare i povjesničarke da traže nove putove.“ (str. 317).

20. Kako pisati o povijesti Europe. Wolfgang Schmale, *Geschichte Europas*, Wien – Köln – Weimar 2001, u: *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 38, 2006, str. 311-317.

Recenziju Schmaleove knjige o europskoj povijesti M. Gross povezuje sa svojim prethodnim tekstovima (*Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 1999-2000; 2001-2004; usp. bibliografske jedinice br. 7 i 11) o problematici ispisivanja europske povijesti, uvelike potaknutoj formiranjem Europske Unije. Autorica napominje da W. Schmale, profesor Sveučilišta u Beču, u knjizi primjenjuje kulturnohistorijski pristup pišući o poimanju Europe u europskoj povijesti od antike do kraja 20. stoljeća, s naglaskom na diskurzivno konstruiranje pojma „Europa“. U zaključku navodi kako „valja istaknuti da je Schmaleov doprinos svjež, originalan i kritičan i možda će ući među klasične radove koji su se pokušavali razračunati s pitanjem: Europa – što je to?“ (str. 317). M. Gross tu je napomenu izrekla prethodno naglasivši kako je s obzirom na načine pristupanja europskoj povijesti moguće primijetiti „da se u historiografiji nastoji prevladati tradicionalno bavljenje s međunarodnim sustavom država ili s općim kulturnim strujanjima“, ali da zahtjevnost prikazivanja „Europe u nastajanju“ rezultira time da „mnogi radovi ipak zapinju u usporednom nizanju povijesti pojedinih zemalja“ (str. 316). Uz Schmalea te je nedostatke očito uspio izbjeći i Tony Judt, čiju je sintezu europske poslijeratne povijesti M. Gross prikazala u *Radovima Zavoda za hrvatsku povijest* 2007. godine (usp. bibliografsku jedinicu br. 22).

21. Povodom knjige: „Uvod u komparativnu historiju“ urednika Drage Roksandića. Uvod u komparativnu historiju, ur. Drago Roksandić, Biblioteka Dialogica europa, Zagreb, Golden marketing – Tehnička knjiga, 2004, 303 str., u: *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 38, 2006, str. 395-397.

Uz tekstove Latinke Perović i Todora Kuljića o zborniku, Mirjana Gross je u kratkom tekstu iz 2004, predstavljajući priloge u zborniku, istaknula da je riječ o „važnom i korisnom priručniku“ za promoviranje komparativne historije. K tome, smatra da radovi u zborniku mogu potaknuti i na razmatranje suradnje sa društvenim znanostima, ponajprije historijskom sociologijom i politologijom, kao i upotrebe teorije u historijskoj znanosti. U zaključku napominje da je urednik zbornikom o komparativnoj historiji skrenuo pozornost na jedno od važnih metodoloških područja o kojem se raspravlja u suvremenoj historiografiji. „Samim tim dao je važan prilog prevladavanju razmjerne nezainteresiranosti za metodološke probleme historijske znanosti i za praćenje kretanja u inozemnoj historiografiji u hrvatskih povjesničara i povjesničarki.“ (str. 397).

22. Poslijeratna Europa od 1945. do danas. Tony Judt, *Postwar. A History of Europe Since 1945*, London, Penguin Books, 2006, u: *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 39, 2007, str. 295-307.

Vrijednosti voluminozne Judtove knjige objavljene 2005. godine M. Gross vidi u osobnom i subjektivnom pokušaju da ipak uravnoteženo obuhvati što veću cjelinu polustoljetne europske povijesti nakon 1945. godine, ne ostajući dakle samo na Zapadnoj Europi, stoga Judt na više mjesta u knjizi iznosi napomene i o Jugoslaviji, koje autorica detaljno prenosi. Opsežan prikaz Judtove knjige M. Gross zaključila je riječima: „Judtova je knjiga izuzetno interesantna i poticajna te svojim obuhvaćanjem europskih problema u sadašnjem trenutku možda ulazi u klasična djela o suvremenoj povijesti našega kontinenta.“ (str. 307). Napominjem da je M. Gross prevela Judtov nekrolog francuskom povjesničaru F. Furetu (*Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 30, 1997, str. 356-357) i da je u međuvremenu najavljen hrvatski prijevod ovdje prikazanog Judtova središnjeg djela *Postwar: A History of Europe Since 1945*, prevedenog na slovenski jezik 2007. godine. Više informacija o T. Judtu (1948-2010) sadrži i nekrolog B. Jankovića (*Historijski zbornik*, god LXIV, br. 2, 2011, str. 638-639). Autoričin prikaz Judtove knjige možemo povezati s njezinim praćenjem problematike pisanja europske povijesti (usp. bibliografsku jedinicu br. 20, 11 i 7).

23. Memorija i historija, u: *Republika: mjesečnik za književnost, umjetnost i društvo*, god. 63, br. 4, 2007, str. 34-37.

Tekst je rezultat sudjelovanja na okruglom stolu o knjizi Slavka Goldsteina *1941. – godina koja se vraća* (Zagreb 2007) na kojem su uz M. Gross govorili Ivo Banac, Ivan Lovrenović, Eugen Pusić, Latinka Perović, Marko Grčić i Miljenko Jergović, čiji su prilozi objavljeni kao temat u *Republici*. M. Gross tematizirala je odnos profesionalne historije i pojedinačnog, skupnog i javnog sjećanja i pamćenja. Pritom se usredotočila na kratki prikaz selektivnih, manipulativnih, proturječnih i konkurentnih sjećanja na Drugi svjetski rat u nizu europskih zemalja, o kojima je opširnije pisala u članku „O historiografiji posljednjih trideset godina“ (*Časopis za suvremenu povijest*, god. 38, br. 2, 2006, napose od 599. do 608. str.; usp. bibliografsku jedinicu br. 17).

24. Strossmayerovo liberalno katoličanstvo: ideologija i praksa, u: *Međunarodni znanstveni skup Lik i djelo Josipa Jurja Strossmayera* [Osijek, Đakovo 15. do 17. svibnja 1990.] : zbornik radova, ur. Stanislav Marijanović, Osijek 2008, str. 131-152.

Prilog za znanstveni skup održan 1990. napisan je (kako je navedeno i na str. 149) iste, 1990. godine, kada još nisu bile objavljene knjige M. Gross *Prema*

hrvatskome građanskom društvu (s Agnezom Szabo, 1992) i *Vijek i djelovanje Franje Račkoga* (2004). Od 134. do 149. stranice tekst u zborniku sukladan je 15. poglavlju „Liberalni katolicizam i sjedinjenje crkava“ (str. 509-525; podijeljeno u dva potpoglavlja: Liberalni katolicizam i I. vatikanski koncil; Sjedinjenje crkava) iz knjige *Prema hrvatskome građanskom društvu*, gdje su donesene neke stilske izmjene i manje prerade i nadopune. Prilog u zborniku i poglavlje u knjizi odnose se na položaj i problematiku Katoličke crkve u Habsburškoj Monarhiji 1860-ih i 1870-ih godina te djelovanje biskupa Strossmayera. Za razliku od knjige, u prilogu za zbornik uvodno se (na str. 131-134) predstavljaju opća obilježja Strossmayerova liberalnog katolicizma, kao i političke i kulturne djelatnosti.

25. Razgovor s Mirjanom Gross, u: *Pro tempore: časopis studenata povijesti*, god. V, br. 5, 2008, str. 132-135.

U razgovoru s Tomislavom Šuškom M. Gross je govorila o svom historiografskom opusu, napose razlikama između njezinih knjiga o pravaštvu 1973. i 2000. godine i o historijskoj znanosti 1976. i suvremenoj historiografiji 1996. godine. Spomenula je kako je željela pisati o povijesti njezinog rodnog grada Zagreba, no nije to dospjela učiniti. Govoreći o svome studiju i radu na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu te nastojanjima za iznošenjem sustavnih obavijesti o dominantnim strujama suvremene historiografije, razgovor je zaključila napomenama o potrebi da se mladi povjesničari i povjesničarke upoznaju s kretanjima u suvremenoj historiografiji.

26. Dekonstrukcija historije ili svijet bez prošlosti, u: *Historijski zbornik*, god. LXII, br. 1, 2009, str. 165-195.

Mirjana Gross je o temi kritičkog odnosa postmodernizma prema historiografiji pisala još u knjizi *Suvremena historiografija* 1996. godine i osvrtna se na nju u drugim tekstovima, prilazeći toj problematici u ovom članku kroz prizmu knjiga Aluna Munslowa *Deconstructing History* i Keitha Jenkinsa *Re-thinking History* (hrvatski prijevod *Promišljanje historije*, Zagreb 2008), držeći ih „ekstremnim varijantama postmodernističkoga napada na profesionalnu historiju“ (str. 165). U članku govori o postmodernizmu i lingvističkom obratu, pojmovima diskursa, decentriranja i dekonstrukcije, kao i autorima M. Foucaultu, H. Whiteu, F. Lyotardu, J. Derridi, R. Barthesu i drugima te izlaže Munslowljeve i Jenkinsove teze. I u ovoj prigodi ističe kako joj je s obzirom na tematiku lingvističkog obrata najprihvatljivije mišljenje Michela de Certeaua, kojeg smatra otvorenim lingvističkom obratu, ali bez – prema njezinim riječima – „ekstremnih dekonstrukcijskih nastojanja“ (str. 188). Takvo stajalište autorica izdvaja i kod predstavnica nove kulturne historije J. Appleby, L. Hunt i M. Jacob.

Predstavljajući navedenu problematiku iznimno zaoštreno i isključivo u vidu „ekstremne dekonstrukcije historije“ u kojoj može „vidjeti samo ‘kraj historije’ i ‘svijet bez prošlosti’“ (str. 189), moguće je primijetiti kako je time izostala mogućnost izdvajanja relevantnih i vrijednih analiza i opaski ne samo kod Munslova i Jenkinsa već i Foucaulta, Derride, Whitea i drugih.

27. Njemačka socijalna povijest 1949-1990. Povodom knjige Hansa-Ulricha Wehlera, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte*, 5. Band: Bundesrepublik und DDR 1949-1990, München 2008, u: *Historijski zbornik*, god. LXII, br. 2, 2009, str. 523-538.

Nakon recenzije trećeg i četvrtog sveska Wehlerove sinteze njemačke povijesti (*Časopis za suvremenu povijest*, god. 37, br. 1, 2005, str. 227-237; usp. bibliografsku jedinicu br. 14), M. Gross iscrpno prikazuje peti svezak, posvećen obradi njemačke povijesti 1949-1990, objavljen 2008. godine. I u ovoj prigodi autorica ističe da je Wehler „uspio ostvariti sjajnu i autoritativnu sintezu bogatu činjenicama i objašnjenjima složenih povijesnih procesa“, smatrajući da je njegovo djelo „najinformiranija, najopširnija i najzahtjevnija sinteza iz ruku jednoga jedinoga povjesničara“ te da „ne postoji paralela takvom pothvatu“ (str. 523). Uz detaljno predstavljanje Wehlerovih „složenih problemskih teza“ iz petog sveska, M. Gross na više mjesta u tekstu govori o njegovom polemičkom odnosu prema novoj kulturnoj historiji, koju je kritizirao, između ostalog, da ne može pružiti sintezu, za razliku od historijske društvene znanosti. S druge strane, Wehler je, međutim, pokušao primijeniti određene kritike što su mu upućivali predstavnici nove kulturne historije, stoga se u praćenju socijalnih, ekonomskih, političkih i kulturnih sastavnica društvenog razvoja i uz oslanjanje na Maxa Webera usmjerio i na teorije Pierrea Bourdieua, dajući svojim objašnjenjima, prema autoričinim riječima, dodatnu uvjerljivost (usp. bibliografsku jedinicu br. 2).

28. Razvoj ustavnosti i izvanparlamentarne komunikacijske mreže u Habsburškoj Monarhiji u drugoj polovici 19. stoljeća (*Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, sv. VII, 1-2, *Verfassung und Parlamentarismus*, Beč 2000; sv. VIII, 1-2, *Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft*, Beč 2006), u: *Zbornik Nikše Stančića*, ur. Iskra Iveljić, Zagreb 2011, str. 187-209.

Nakon iznimno opsežne recenzije prvih triju svezaka (Novim putovima u istraživanju Habsburške Monarhije, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 13, br. 2, 1981, str. 105-155) i sudjelovanja vlastitim prilogom u sedmom svesku (usp. bibliografsku jedinicu br. 6) ove prestižne edicije Austrijske akademije znanosti o povijesti Habsburške Monarhije 1848-1918. započete 1973. godine, M. Gross iscrpno prikazuje sedmi i osmi svezak iz 2000. i 2006. godine. Dok se sedmi svezak bavi ustavnošću i

parlamentarizmom, osmi svezak usmjeren je na političku javnost i civilno društvo u Habsburškoj Monarhiji 1848-1918. godine. M. Gross u zaključku ističe „da je za kvalitetno istraživanje hrvatske povijesti 19. stoljeća, uključene na poseban način u opće pojave i probleme Habsburške Monarhije, potrebno poznavati tu ediciju koja se uglavnom temelji na posljednjima rezultatima istraživanja, dakako, u odnosu s datumom izlaska pojedinih svezaka“ (str. 208), potvrđujući tako da je riječ o „vrijednom izdanju“, inače prilično opsežnom i po broju stranicama i po sadržajnošću problemskog i prostornog raspona. Treba spomenuti da je u međuvremenu 2010. godine objavljen deveti svezak posvećen socijalnim strukturama.

29. Od historije mentaliteta do historijske antropologije. André Burguière, *The Annales School, An Intellectual History*, Ithaca-London 2009. (prijevod francuskoga originala iz 2006.), u: *Pro tempore: časopis studenata povijesti*, god. VII, br. 8-9, 2010-2011, str. 363-377.

Francuski povjesničar A. Burguière bio je tajnik i član uredništva poznatog časopisa *Annales* od 1969. godine sudjelujući tako u oblikovanju „nove historije“, napose svojim usmjerenjem prema historiji mentaliteta i historijskoj antropologiji. Stoga M. Gross njegovu knjigu o „školi Analâ“ drži važnim pogledom „iznutra“, zbog čega ju je i opširno predstavila. U knjizi je riječ o prikazu Analâ od osnivanja časopisa 1920-ih do kraja 1980-ih, s naglaskom na uspostavljanje i razvoj historije mentaliteta, a zatim i okretanje prema historijskoj antropologiji od 1970-ih godina. A. Burguière posebice govori o osnivačima časopisa, L. Febvreu i napose M. Blochu, koji mu – osim pionirskih zasluga za historiografsko artikuliranje koncepta mentaliteta – služe kao polazišno motrište kroz koje promatra značajne dosege „antropološkog obrata“, ali i osnovu za isticanje da historija mentaliteta i dalje zadržava svoju važnost. Treba napomenuti da je u istom broju časopisa *Pro tempore* objavljen i razgovor s A. Burguièreom o Analima (str. 274-279), dok je na hrvatski jezik preveden jedan autorov članak („Historijska antropologija“, u: *Gordogan*, 39/40, 1995, str. 125-145). U tematskom broju časopisa *Pro tempore* posvećenog Analima M. Gross je sudjelovala i redakturom nekoliko prijevoda razgovora s inozemnim povjesničarima o Analima. Stručnom redakturom prijevoda M. Gross je surađivala i na publikaciji o Natalie Zemon Davis (Putujući između centra i margina / Natalie Zemon Davis – Nikolina i Filip Šimetin Šegvić, *Dijalog s povodom*, br. 4, Zagreb 2012).

30. Razgovor s prof. dr. Mirjanom Gross, u: Tomislav Brandolica – Filip Šimetin Šegvić, „Šidakova škola: povijesna radionica zanata“, u: *Jaroslav Šidak i hrvatska historiografija njegova vremena. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u*

Zagrebu 25. i 26. studenog 2011., ur. Damir Agičić i Branimir Janković, Zagreb 2012, str. 275-392.

Razgovor s M. Gross pismenim putem vodili su T. Brandolica i F. Šimetin Šegvić 2011. godine s ciljem iznošenja njezinog pogleda na Jaroslava Šidaka kao povjesničara, sveučilišnog nastavnika, mentora i urednika *Historijskog zbornika*, kao i na „Šidakovu školu“ i tadašnju hrvatsku historiografiju. (Odgovori i napomene M. Gross nalaze se na stranicama 278, 279, 282, 295, 303, 324, 327, 330, 335-336, 346, 361-362, 363-364, 386.)

31. Na putu s Analima, u: zbornik *Annales in perspective: designs and accomplishments*, ur. Drago Rokсандić i Filip Šimetin Šegvić (u tisku)

Zbornik radova – koji će biti objavljen na engleskom jeziku – sadrži priloge domaćih i inozemnih autora posvećenih problematiziranju tradicije francuskih Anala i osvrtima na mjesto koje je ona imala u njihovim opusima. M. Gross je u svome prilogu ocrtała vlastiti „put s Analima“, započet boravkom na međunarodnom kongresu povijesnih znanosti u Rimu 1955, na kojem je imala prigodu po prvi put se s njima upoznati. U osobno intoniranom tekstu opisuje utjecaje koji su na nju imali najpoznatiji predstavnici Anala – L. Febvre, M. Bloch, E. Labrousse, F. Braudel, J. Le Goff i G. Duby, kao, uostalom, i krug oko časopisa *Annales* u cjelini, dakako, pored drugih historiografija i povjesničara (primjerice H-U. Wehlera, J. Kocke i E. Hobsbawma) koje je usporedno pratila. U tekstu je te poticaje stavila u kontekst svoga historiografskog opusa i djelovanja u tadašnjoj hrvatskoj i jugoslavenskoj historiografiji.

Pored knjiga o kojima je pisala u navedenim recenzijama, profesorica Mirjana Gross je, dakako, pratila niz drugih djela iz suvremene historiografije. Iznijet ću stoga ono što mi je poznato iz mog osobnog kontaktiranja s profesoricom, isključivo kako bih to pokušao dodatno ilustrirati. Upisivanjem doktorskog studija moderne i suvremene hrvatske povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu dobio sam – zahvaljujući preporuci profesora Marija Streche – mogućnost dolazaka kod profesorice Gross, počevši od konca 2007. godine. Bio sam, naravno, samo jedna u nizu osoba s kojima je profesorica kontinuirano komunicirala o raznim aspektima historiografije u sklopu njezine, kako su je nazivali, „peripatetičke škole“. Određena specifičnost možda je bila moje zanimanje za teoriju i metodologiju historije, odnosno povijest historiografije, za što sam se zainteresirao ne samo na predmetu „Uvod u znanost o povijesti“ koji mi je akad. god. 1999/2000. na prvoj godini studija povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu predavala profesorica Zdenka Janeković-Römer, već i na kolegijima iz književne teorije na studiju kroatistike, moje druge studijske grupe, napose onima profesora Vladimira Bitija, gdje smo se sustavno upoznavali

s, primjerice, „Diskurzom povijesti“ R. Barthesa i novim historizmom, M. Foucaultom i feminističkom kritikom, poststrukturalizmom i dekonstrukcijom. Veliko značenje za mene imalo je moje uključivanje od akad. god. 2008/2009. u izvođenje kolegija „Povijest historiografije“, koji je uz kolegij „Suvremena historiografija – teorije i metode“ profesorice Zrinke Blažević činio izmijenjeni predmet što mi ga je predavala profesorica Janeković-Römer, a pod nazivom „Uvod u historiju“ (kasnije „Metodologija historije“) profesorica Gross vodila od 1964. godine, čime je bio u određenoj mjeri otvoren put prema njezinim kasnijim knjigama *Historijska znanost* i *Suvremena historiografija*. Te su knjige služile kao polazišna literatura brojnim sličnim kolegijima iz uvoda u historiju, metodologiju historije i povijest historiografije u Hrvatskoj i susjednim zemljama sve do današnjih dana, kada se ipak pojavio određeni broj prijevoda knjiga o toj problematici.

Imajući dakle prigodu brojnih razgovora s profesoricom Gross u tih, nažalost, posljednjih pet godina njezina života, mogao sam se – izdvajajući u ovoj prigodi samo taj aspekt – upoznati s brojnim temama iz suvremene historiografije koje su je zanimale i koje je zainteresirano pratila. Pored tekstova o inozemnim knjigama o kojima je tada pisala – navedenih u priloženoj komentiranoj bibliografiji – niz je, naravno, drugih knjiga koje je profesorica iščitavala, a o nekima od njih željela i pisati, no to stjecajem okolnosti nije dospjela učiniti. Premda je govorila kako više ne može pratiti „kretanja u suvremenoj historiografiji“ kao što je to činila prije, imajući u vidu svojevjremene boravke u Beču svake godine prilikom kojih se usredotočavala napose na teorijske i metodološke diskusije u historiografskim časopisima, ipak je služeći se internetom nastavljala obavještavati se o novoobjavljenim knjigama povjesničara koje je uobičajila pratiti, kao i dostupnim recenzijama tih knjiga. Nakon što je u svom dotadašnjem opusu toliko mnogo pisala o francuskim *Analima*, postupno se sve više okretala drugim temama iz suvremene historiografije, premda je dolaskom povjesničara Andréa Burguièrea u Zagreb 2010. godine, dakako, s velikim interesom pročitala njegovu knjigu *The Annales School. An Intellectual History* (2009) i opširno ju prikazala (usp. bibliografsku jedinicu br. 29). Tako sam se tijekom susretâ s profesoricom u 2008. godini mogao uvjeriti koliko je bila iznimno zaokupljena problematikom postmodernizma i dekonstrukcije historije (o čemu je pisala 2009, usp. bibliografsku jedinicu br. 26). Sa željom da ima što opširnije obavijesti o tome, zamolila me da joj pribavim, primjerice, zbornik *The Postmodern History Reader* (ur. K. Jenkins) i knjigu V. Bitija *Strano tijelo pri/povijesti*, dok je brojne druge knjige o toj problematici već imala.

Kontinuirano ju je privlačila Wehlerova sinteza njemačke povijesti, o čijem je petom svesku pisala 2009. godine (usp. bibliografsku jedinicu 27). Sa zanimanjem je stoga čitala i knjigu razgovora s Hansom-Ulrichom Wehlerom *Eine lebhaftige Kampfsituation. Ein Gespräch mit Cornelius Torp und Manfred Hettling* (München 2006). Do te smo knjige, primjerice, uspjeli doći zahvaljujući mom troipomjesečnom boravku na Sveučilištu u Regensburgu i tadašnjem Südost-Institutu u ljeto

2010. godine, kada sam imao neposrednu mogućnost pribavljanja recentne literature o suvremenoj historiografiji. Nije potrebno naglašavati da me je profesorica prije tog, kao i kasnijih mojih relativno češćih odlazaka u Njemačku i nešto rjeđih u Francusku uvijek zamolila da joj u slučaju da nađem na neku važnu ili zanimljivu recentnu knjigu o historiografiji pribavim primjerak za nju. K tome smo nekoliko knjiga za koje je profesorica bila posebno zainteresirana naručivali internetom.

Često je tema razgovara bio povjesničar Eric Hobsbawm, čija je djela profesorica ustrajno pratila (usp. članak o Hobsbawmu iz 2004, bibliografska jedinica br. 12), stoga se upoznala i s njegovim recentnim djelom iz 2011. u kojem je okupio svoje spise o marksizmu, *How to Change the World: Marx and Marxism 1840-2011*. Velika joj je želja bila pronaći neku noviju sadržajnu knjigu o sovjetskoj historiografiji, odnosno suvremenoj ruskoj historiografiji. Iz tog smo razloga internetom naručili knjigu Reginalda E. Zelnika, *Perils of Pankratova. Some Stories from the Annals of Soviet Historiography* (University of Washington Press 2005), biografiju jedne od najpoznatijih sovjetskih povjesničarki Anne Pankratove (1897-1957), istraživačice ruskog radničkog pokreta i glavne urednice časopisa *Voprosii Istorii*, kojoj je prof. Gross napisala kratki nekrolog (usp. *Historijski zbornik*, god. X, 1957, str. 272). U njemu je napomenula da je Pankratova predvodila sovjetsku delegaciju na X. Međunarodnom kongresu povijesnih znanosti u Rimu 1955. godine, na kojem je – kao što je dobro poznato – bila i profesorica. Nismo, međutim, uspjeli u tom trenutku pronaći odgovarajuću knjigu o sovjetskoj historiografiji nakon Staljina ili ruskoj historiografiji nakon raspada SSSR-a, što je, kao moguća zadaća pisanja recenzije, ostalo za neku drugu prigodu ili za nekog drugog povjesničara i povjesničarku.

Kao što je u određenim prigodama imala običaj sama prevesti neke tekstove koje je držala važnima ili poticajnima (usp. bibliografske jedinice br. 7 i 22), prof. Gross željela je tako prevesti i tekst Jürgena Kocke (kojega je – kao uz Wehlera najpoznatijeg predstavnika njemačke historijske znanosti – također pratila), „Losses, Gains and Opportunities: Social History Today“, iz temata o novijoj socijalnoj historiji u časopisu *Journal of Social History* (Volume 37, Issue 1, Fall 2003, pp. 21-28), smatrajući da pruža dobar pregled suvremenog stanja socijalne historije, što može predstavljati koristan uvid hrvatskim povjesničarima i povjesničarkama. Pritom ju je, naravno, ta tematika osobno vrlo zanimala jer je socijalna historija bila predmet njezina kontinuiranog interesa. Premda je iznosila obavijesti o nizu drugih historijskih poddisciplina – smatrajući da je potrebno upoznati se s brojnim strujama – socijalna historija bila joj je, možemo reći, historiografski najbliža. Važnost upoznavanja s recentnim istraživačkim usmjerenjima očitovala se i u pažljivom čitanju zbornika o novim pristupima historiji historiografije *Neue Zugänge zur Geschichte der Geschichtswissenschaft* (ur. J. Eckel i T. Etzemüller, Göttingen 2007). Nadalje, budući da je opsežna knjiga Tonyja Judta *Postwar. A History of Europe Since 1945* ostavila na profesoricu sugestivniji dojam (usp. bibliografsku jedinicu br. 22), nastavila je pratiti i druge Judtove knjige, primjerice, *Reappraisals: Reflections on the Forgotten Twentieth*

Century (2008), u kojoj su okupljeni njegovi noviji eseji o javnim intelektualcima i drugim temama.

Kako sam od akad. god. 2009/2010. započeo izvoditi izborni kolegij „Historiografija o Francuskoj revoluciji“, u značajnoj mjeri potaknut profesoričinim poglavljem „O dvjestogodišnjici francuske revolucije“ iz knjige *Suvremena historiografija* (Zagreb 1996, str. 266-270), skrenuo sam joj pozornost na zbornik *The French Revolution: Recent Debates and New Controversies* (ur. Gary Kates, 1998, 22006), koji je profesorica, pregledavši ga, držala važnim i napomenula mi da bih o njemu morao napisati recenziju i obavijestiti hrvatsku historiografiju. Pored navedenih, i za druge je knjige koje sadrže teorijske, metodološke ili interpretativne diskusije smatrala kako je važno i potrebno da ih se prikaže u hrvatskim historiografskim časopisima. Pritom je moguće spomenuti da je prof. Gross često govorila i da je nužno pročitati knjigu nekog istaknutog inozemnog povjesničara ili povjesničarke i napisati prikaz o njoj ne samo kao informaciju hrvatskoj historiografiji već naglašavajući da je i sama najviše naučila čitajući i prikazujući relevantne knjige najboljih europskih i svjetskih praktičara „zanata povjesničara“.

Premda joj je bližeći se 90. godini života bilo, razumljivo, sve teže pisati opsežne recenzije kakve je uobičajila pisati, potrebno je izdvojiti jednu knjigu koja je izazvala profesoričinu posebnu pozornost. Riječ je o impresivnoj voluminoznoj knjizi njemačkog povjesničara Jürgena Osterhammela, *Die Verwandlung der Welt. Eine Geschichte des 19. Jahrhunderts* (München: C.H. Beck Verlag 2009, 1568 S.). Kao povjesničar koji se bavi danas aktualnom transnacionalnom i globalnom historijom, Osterhammel je realizirao monumentalnu globalnu sintezu 19. stoljeća, ne ostajući samo na prikazu europske povijesti. Takav pothvat rezultirao je brojnim stručnim pohvalama (primjerice spomenutog J. Kocke) te je knjiga predmet recentnih diskusija, napose s obzirom na problematiziranja mogućnosti globalne historije. Upoznavši se s knjigom, prof. Gross je odlučila da o tome mora neizostavno pisati. Kao i do tada, važni razlozi u tome bili su za profesoricu upoznatost da se radi o knjizi o kojoj se trenutno opsežno raspravlja, zatim njezin kontinuirani interes za socijalnu historiju i sinteze, napose jer je za nju osobno knjiga bila primjer da usprkos kritikama postmodernizma historiografija može ostvariti uvjerljive sinteze širokog raspona. K tome ju je zanimalo i tko su današnji povjesničari koje se doživljava kao što se svojevremeno doživljavalo, primjerice, Fernanda Braudela, dakle, kao najpoznatije svjetske povjesničare, odnosno suvremene „zvijezde historiografije“. Ne treba posebno naglašavati da je prof. Gross Osterhammelovo djelo iščitala vrlo sustavno, s ispisima, i to – onako kako to je činila s važnim knjigama – dva puta, pri čemu treba imati u vidu da je riječ o knjizi od čak tisuću i petsto stranica. No u trenutku kada se spremala započeti pisati recenziju, u tome su je, nažalost, spriječili zdravstveni razlozi. Nije potrebno isticati koliko bi i ovoga puta ta recenzija o sintezi o kojoj se toliko diskutira bila odlična informacija hrvatskoj historiografiji, tim više jer ne objavljujemo u tolikoj mjeri recenzije važnih inozemnih knjiga koliko bismo

to trebali činiti. Stoga nam i dodatno upoznavanje s ovom knjigom ostaje kao jedan od zadataka u sklopu šireg praćenja recentnih diskusija o komparativnoj, transnacionalnoj i globalnoj historiji.

Jedna od posljednjih knjiga na stranim jezicima koju je profesorica Gross čitala i koja ju je se dojmila bilo je djelo Pierrea Nora *Historien public* (Gallimard 2011, 537 str.). Francuski povjesničar P. Nora poznat je hrvatskoj historiografiji kao urednik izdanja *Faire de l'histoire* (s Le Goffom, 1974, važno djelo „nove historije“), zatim *Essais d'ego-histoire* (1987; značajno zbog ego-historije) i edicije *Les Lieux de mémoire* (1984-1993), s utjecajnim konceptom mjesta sjećanja. Osim toga, P. Nora se istaknuo i svojim širim uredničkim radom, kako u izdavačkoj kući Gallimard na uređivanju historiografskih djela, tako i u časopisu *Le Débat*. U knjizi *Historien public*, objavljenom povodom 80. rođendana, okupljeni su njegovi tekstovi proizašli upravo iz navedenog opsežnog uredničkog djelovanja, svjedočeći o sudjelovanju tog javnog intelektualca u brojnim debatama, kojima je francuska intelektualna scena itekako obilovala, što se prof. Gross posebno dojmilo. Zanimljiva je pritom polemika prigodom (ne)objavljivanja francuskog prijevoda Hobsbawmove knjige *Doba ekstrema*, ali i mnogi drugi prilozi koji upućuju na polemično, ali uvijek iznimno široko francusko intelektualno polje, kao dodatni argument u prilog profesoričine osobne motivacije za zauzeto praćenje francuske historiografije u, sada već zaista „dugom trajanju“.

Zaključno mogu samo ponoviti u kolikoj je mjeri profesorica Gross držala do potrebe sustavnog upoznavanja s brojnim djelima iz suvremene historiografije, kao i pisanja o njima. To se, dakako, očituje ne samo u radovima navedenim u komentiranoj biografiji priloga iz posljednjih deset godina ili u onim knjigama koje je iščitavala a nije o njima dospjela izvijestiti, nego i u polustoljetnom kontinuitetu predanog obavještavanja hrvatske historiografije o „kretanjima u suvremenoj historiografiji“. O tome osim knjiga *Historijska znanost* i *Suvremena historiografija* svjedoče i uistinu brojni prilozi u *Historijskom zborniku*, Časopisu za suvremenu povijest i *Radovima Zavoda za hrvatsku povijest*. U pravilu se pritom radilo o djelima na stranim jezicima koja nisu bila prevedena na hrvatski jezik, te djelima koja su izazvala pažnju opće historiografske javnosti i o kojima se diskutiralo, a o kojima kod nas uglavnom nije pisano. Svoje je opširne recenzije M. Gross gotovo uvijek završavala napomenama kako bi se hrvatski povjesničari i povjesničarke trebali upoznati s tim djelima i vidjeti što od toga mogu primijeniti u svome radu, držeći nužnim da napose mladi povjesničari i povjesničarke prate razvoj suvremene historiografije. Naglašavam to jer, usprkos tome što određeni dio hrvatske historiografije nesumnjivo kvalitetno prati i primjenjuje poticaje iz suvremene historiografije, to još uvijek nije za pretežni dio domaće povjesničarske zajednice samorazumljivo, pri čemu posebice nedostaje pridavanje tome tolike važnosti kao što je to naglašavala i činila profesorica Gross sve do konca svoga života. Čak je i za recentna djela od kojih se više ili manje ograđivala isticala da ih je nužno pratiti. Stoga sam bez obzira na vlastite preferencije prema

nekim suvremenim trendovima ili historijskim poddisciplinama (osobno nisam tako zazirao od nekih predstavnika postmodernizma ili, primjerice, Foucaulta, a bio sam i skloniji, naprimjer, lingvističkom obratu i novoj kulturnoj historiji) duboko poštovao što je profesorica Gross pisanju o tome uvijek pridavala ogromnu važnost i uvijek iznova naglašavala da treba sustavno pratiti što više toga, tim više što je to izricala i u svojoj visokoj životnoj dobi.

Profesoričinim odlaskom ostaje hrvatskoj historiografiji zahtjevna zadaća nastavljanja pisanja sličnih recenzija, zatim rada sa studentima na različitim aspektima teorije i metodologije historije, sudjelovanja s priložima u časopisnim rubrikama posebno posvećenim tim temama, nadalje, prijevodima članaka i knjiga, te, konačno, radu na pisanju knjige ili knjiga o suvremenoj historiografiji. Ako se to čini možda suviše zahtjevnim čak i za cjelinu matične historiografije, ne treba izgubiti iz vida činjenicu da je sve to – uz istraživački rad na hrvatskoj povijesti 19. stoljeća – kao prinos jedne osobe realizirala profesorica Mirjana Gross, koja je, ne manje bitno, tom bavljenju pridavala punu važnost i relevantnost.

Zadaća nastavka takvog rada podrazumijevala bi, svakako, i kritičku ocjenu članka i knjiga M. Gross o „metodologiji historije i historiji historiografije“. Osim što su pisani s istraživačkim pitanjima na kojima je M. Gross stavljala naglasak s obzirom na funkciju koju su ti prilozi imali za njezina tadašnja istraživanja u ondašnjem kontekstu jugoslavenske i hrvatske historiografije, danas su nam, k tome, dostupnija brojna djela o povijesti i suvremenoj historiografiji, što sve omogućava ulaganje napore u postizanje dodatnog iskoraka u tom polju. Time, naravno, središnja pionirska uloga Mirjane Gross i neusporediva opsežnost poduzetih nastojanja te sustavnost i plodnost historiografske produkcije o toj problematici ostaje bez svake sumnje konstitutivna i nezaobilazna. Zbog svega toga, kao i zbog aktualne dostupnosti informacija, današnji mladi povjesničari i povjesničarke nemaju mogućnost izgovora za nepoznavanje s različitim trendovima u suvremenoj historiografiji, posebice imajući u vidu historiografski glas profesorice Gross koji je u kasnim 80-im godinama njezina života uvijek iznova govorio o važnosti praćenja i pisanja o tome, nastavljajući i dalje odjekivati o jednoj iznimno rijetkoj predanosti „metodologiji historije“.